

MARȚIAN COTRĂU

*Otrava
și
viața*

Cartea Românească
EDUCAȚIONAL

CUPRINS

Cuvânt înainte.....	5
Scurtă privire asupra otrăvii și a otrăvirii	9
Otrava și viața	29
NOTE BIOGRAFICE	228
BIBLIOGRAFIE.....	235

Scurtă privire asupra otrăvii și a otrăvirii

Omul primitiv s-a găsit, încă de la apariția sa, într-o ambianță vegetală și animală plină de otrăvuri, pe care le-a descoperit treptat. Primele cunoștințe au fost dobândite cu ocazia culegerii hranei sau a observării animalelor otrăvite din jurul său. Otrăvirile accidentale l-au pus pe urma plantelor și a animalelor purtătoare de otravă și asemenea cunoștințe s-au transmis peste generații, constituind un fond tradițional. Cu timpul, învingându-și spaima inspirată de efectele „magice” ale plantelor și ale animalelor otrăvitoare, omul a început să le observe și să le cunoască, învățând să se ferească – și totodată să folosească – efectul lor vătămător. Omul primitiv, sclav al forțelor oarbe ale naturii, a reușit să transforme prin ingeniozitatea sa, materialele din jurul său în unelte și arme utile. Și astfel, Homo Erectus, devenind Homo Faber, creatorul uneltelor, și-a confecționat și săgeți otrăvite, utile pentru răpunerea vânatului și a dușmanului. El și-a dat seama că, nefiind destul de ager și de rapid pentru a prinde anumite animale, nici destul de puternic pentru a face față dușmanilor numeroși, ar putea spori puterea de ucidere a armelor prin efectul supraadăugat al otrăvirii. Dovezi în acest sens există chiar din preistorie. În 1983, Geoffroy Saint-Hilaire¹ a descoperit în grottele de la Massat (Franța) arme purtând urm otrăvirii: vârfurile săgeților de corn de cerb prezentau un mic șanț longitudinal, în care se introducea otrava.

Cuvântul toxic este străvechi. După unii autori, la originea lui a stat termenul egiptean *tako* (distrugere, moarte). Otrava este

---

¹ Étienne Geoffroy Saint-Hilaire (n. 15 aprilie 1772 – d. 19 iunie 1844) a fost naturalist și zoolog francez.

denumită de vechii greci *toxikon*, termen provenind, după Dioscoride, de la *toxon* (arc) și făcând aluzie la practica utilizării săgeților otrăvite în luptă sau la vânatoare. În limba greacă există și cuvântul *pharmakon*, însemnând, deopotrivă, medicament și otravă. Termenul latin *toxicus* ar deriva, după Pliniu, de la *taxus*, o specie de conifer cu ale cărui fructe se înveninau săgețile, efectul otrăvitor fiind datorat alcaloidului taxina. Exista, pentru otravă, și cuvântul *venenum* (otravă, venin). În accepțiunea modernă, prin venin se înțelege produsul otrăvitor elaborat de unele specii de animale (șerpi, viespi etc.). În limba noastră, termenul curent și mai vechi este otravă, provenind de la verbul slav *otraviti* (a produce mâhnire, a tulbura seninătatea sufletească).

În decursul timpurilor, noțiunea de otravă a căpătat diferite definiții. O formulare veche și succintă datează din secolul al XVI-lea și se datorează lui Gerolamo Mercuriali: „Trava este un medicament mortal”. Deși Claude Bernard¹, în *Sur l'effet des substances toxiques et medicamenteuses* arată că nu va încerca să creeze delimitări iluzorii printr-o definiție admirabil formulată: „Orice substanță introdusă în organism și străină de constituția sa chimică este un medicament sau o otravă”. După Tardieu, o definiție a otrăvii nu este numai zadarnică, ci și greșită, căci proprietățile toxice nu sunt aproape niciodată absolute și nu depind numai de natura substanței, ci și de anumite condiții, ca doza, modul de administrare etc. Într-adevăr, nu există medicament care, într-o anumită doză, să nu fie otravă, care să nu fie suportată într-o cantitate suficient de slabă, potrivit vechiului adagiu: *Dosis sola facit venenum* („Numai doza face otrava”). Littré definește otrava ca: „Nume generic dat tuturor substanțelor care, introduse în organism prin absorbție cutanată, prin respirație sau pe cale digestivă, acționează în mod dăunător asupra țesuturilor organelor, compromițând viața și antrenând moartea”. În prezent, se consideră toxic orice substanță care, introdusă în organism, determină alterări funcționale sau leziuni, dând naștere la stări patologice și putând conduce la moarte. Toxicul nu

---

¹ Claude Bernard (n. 12 iulie 1813 – d. 10 februarie 1878), medic, fiziolog și epistemolog francez, considerat fondatorul medicinei experimentale.

dobândește proprietatea de a fi distrugător decât în momentul pătrunderii în economia organismelor vii, singurele sisteme asupra cărora își poate manifesta asemenea acțiune, căci „viața este un raport între om și mediu” (Claude Bernard).

Otrava, sub diferite forme, a servit la ucidere sau sinucidere. Dintotdeauna, otrava a fost considerată arma celor lași, iar otrăvitorul, cel mai josnic dintre criminali. Oricare ar fi mobilul crimei – răzbunare, ură, dorință de putere sau de avere, dragoste etc. – otrăvitorul nu are nicio scuză. Otrăvirea presupune o pregătire prealabilă, o premeditare, încât autorul ei ar avea timp să-și asculte vocea conștiinței și să fie cuprins de remușcări pentru fapta groaznică ce intenționează să întreprindă. În trecut, protejarea împotriva otrăvirilor era foarte dificilă, deoarece „Acea care dau otravă pe ascuns procedează astfel încât cel mai prevăzător om poate fi înșelat” (Dioscoride), iar Quintilian exclamă: „Credeti-mă, judecători, este mai greu să recunoști otrava decât dușmanul!”

„Otrăvurile – constată cu amărăciune un cronicar al nostru – sunt ca banii cei răi, umblă peste tot, nimic neputându-i opri”. Victimele otrăvirii s-au bucurat întotdeauna de compătimirea semenilor lor. O sentință latină spune: „Niciun lucru omenesc nu este mai plăcut zeilor decât ajutorul acordat celor otrăviți”.

Principala cale de frânare a otrăvirilor a constituit-o legislația, interzicând, sub pedepse aspre, această nelegiuire.

Înțeleptul Solon nici nu a considerat posibil paricidul prin otrăvire, de aceea nici nu a prevăzut o pedeapsă pentru acesta în legile sale.

Încă de timpuriu s-a întrevăzut la Roma posibilitatea comiterii otrăvirilor intenționale, încât în „Cele douăsprezece table”, legiuirea fundamentală romană fixată prin tradiție în anul 450 î. H., se stabilește că „Cel ce se ocupă cu vrăjitoria sau prepararea sau administrarea otrăvii va fi considerat criminal”.

Legea Cornelia, promulgată în anul 81 î.H., în timpul dictaturii lui Lucius Cornelius Sylla, ca urmare a înmulțirii bruște a numărului crimelor prin otrăvire, se ocupa într-un capitol special de ucigași și otrăvitori (*De sicariis et veneficiis*). Fragmente din acest

capitol se regăsește în pledoaria lui Cicero, *Pro Cluentio* („În apărarea lui Cluentius”), acesta fiind acuzat de otrăvire. „Legea – spune Cicero – ordonă anchetatorului să cerceteze presupusa otrăvire. Dar împotriva cui va fi condusă cercetarea? Împotriva aceluia care prepară otrava, o amestecă, o vinde, o cumpără, o deține, o administrează”. Este de remarcat cât de atent a fost legiuitorul roman pentru a include în culpabilitate toate categoriile de persoane care, într-un mod sau altul, au putut veni în contact cu otrava.

De-a lungul secolelor, toate popoarele au introdus în legislația lor pedepse aspre pentru otrăvire. Sentința latină: „Este mai odios să suprimi prin otravă decât să ucizi prin sabie” este comentată astfel: „Cei care folosesc otrava pentru a suprima pe cineva comit o specie de omucid mai criminal decât cel executat prin arme albe, deoarece de acestea te poți feri, pe când otrăvirea conține în sine o trădare și este adesea înfăptuită de acela de care te ferești mai puțin”.

Toate jurămintele și legămintele depuse de către medici și farmaciști – de la Hipocrate și până în ultimele secole – conțin, invariabil, mențiunea: „Nu voi da otrăvuri”, denotând, pe lângă amploarea și frecvența otrăvirilor, și înalta ținută morală impusă slujitorilor lui Esculap.

*

Legendele mitologice sunt nu numai ficțiuni create de imaginația bogată a anticilor, ci corespund unor realități deformate însă de tradiție și au propria filosofie și morală. Caracterul lor supranatural este de ordin imaginativ, însă caracterul uman se datorează observației atente, încât la baza fiecărei legende se regăsește drama umană care i-a dat naștere.

Otrava a jucat un rol important în tradiția păgână. Anticii au zeificat virtutea, ca și crima. Alături de Atena, zeița înțelepciunii, protectoarea artelor și a științelor, stăteau otrăvitoarele Hecate, Circe și Medeea.

Mai multe legende relatează cazuri de otrăviri prin mușcătură de șarpe veninos sau cu plante otrăvitoare. Dintr-un poem

sumerian din mileniul al II-lea î. H., reiese spaima dintotdeauna inspirată de animalele veninoase: „Odinioară, a fost o vreme când nu exista șarpe, nu exista scorpion... nu exista teamă, nici groază, omul nu avea dușmani”. Motivul morții dramatice prin mușcătură de șarpe revine în mai multe legende. Gingașa nimfă Euridice, soția lui Orfeu, se juca împreună cu alte tinere fete pe o pajiște înflorită: „Ea nu băgă de seamă că, în iarba deasă, se târa un șarpe; călcă pe el și șarpele o mușcă de picior. Euridice scoase un strigăt puternic, căzu în brațele prietenelor, păli și ochii i se închiseră. Veninul șarpelui îi curmă viața”. Aisakos, fiul lui Priam, regele Troiei, era îndrăgostit de nimfa Hesperis. Într-o zi, o surprinse pe malul apei și începu s-o urmărească. Fugind speriată, Hesperis călcă pe un șarpe al cărui „dinte încovoiat îi lăsă veninul în corp”. De disperare, Aisakos se aruncă în apă, dorind să moară. Dar zeița Thetis îi dădu aripi și-l transformă în scufundar, pasărea care „caută fără sfârșit, în adâncuri, calea morții” (Ovidiu, *Metamorfoze*).

Medeea, fiica lui Aietas, regele Colchidei, cunoscută pentru cunoștințele sale vrăjitoarești, avea „Un sipet ce păstra puzderii de alifii vindecătoare și de otrăvuri ucigașe”. După ce, împotriva voinței tatălui său, îl ajută pe Iason, conducătorul argonauților, să dobândească Lâna de aur, Medeea, spre a nu fi silită ca „din licorile funeste s-aleagă una și s-o soarbă” (Apollonius din Rhodos, *Argonauticele*), trebui să fugă din țara sa, imbarcându-se împreună cu Iason pe corabia Argo. După nenumărate peripeții, ajunseră în Tesalia, unde Medeea pierdu o cutie cu plante otrăvitoare. Plantele se înmulțiră în Thessalia – spune legenda – și se răspândiră în toată lumea. Femeile thessaliene erau vestite pentru priceperea lor în artele magice. „Ele urmăresc tabăra dușmanului și rușinează cu otrăvuri ascunse, groaznice, strălucirea lumii” (Claudian, *Despre războiul cu geții*).

Se spune că un împărat chinez din dinastia Xia gusta zilnic zeci de plante încercând să le descopere proprietățile otrăvitoare. Cinabru (sulfura de mercur) este menționat într-un mit străvechi: „Se vorbește în lume că Împăratul Galben, Huang Ti, a preparat un elixir din cinabru [...] și s-a înălțat la cer călare pe un dragon”. Pre-

ocuparea pentru găsirea elixirului vieții a condus la cultivarea, ameliorarea și experimentarea unor plante, ca și la studierea anumitor substanțe, terapeutice sau toxice, ceea ce a generat însă și inevitabile accidente. Confucius recomandă: „Înainte ca părinții să ia un medicament, fiul trebuie să guste din el.” Se spune că din cei 22 de împărați din dinastia T'ang (secolele VII-IX d.H.), șapte au căzut victimele „pilulelor de nemurire”.

În India se cunoșteau unele otrăvuri, precum și mijloace de combatere. Bezoarul de Goa, antidotul atât de prețuit în Europa secolelor XVI-XVII, importat din India și Persia, era, de fapt, un concrement din stomacul anumitor specii de capre. Un antidot utilizat în mușcătura de șarpe era extra din planta numită *sarpagandha* („cea care combate șerpii”), identificată ca *Rauwolfia serpentina* și descrisă pentru prima dată în 1563 de medicul portughez Garcia da Orta în *Colóquios dos simples e drogas da India*, în care se vorbește despre medicina și farmacia indiană.

Prepararea și administrarea otrăvurilor ajunsese în Egipt o adevărată artă, deținută de casta sacerdoților. Ei erau obligați să păstreze tainele privitoare la otrăvuri, depunând chiar și un jurământ, din care s-au păstrat fragmente: „Jur pe cer, pe pământ, pe lumină, pe întuneric,/ Jur pe foc, pe aer și pe apă.../ Jur că nu voi spune nimănui și nimic din cele învățate”. Divulgarea misterelor sacre ale templelor era pedepsită cu „supliciuul piersicii”, cel mai vechi exemplu cunoscut de otrăvire cu acid cianhidric.

Cartaginezii se serveau de otrăvuri pentru scoaterea din luptă a dușmanilor. „Locuitorii Uticei primiră între zidurile ei câțiva oameni de-ai lui Magdassan care, după porunca lui Hannon, înconjurase orașul, fără să țină seama de porunca lui Hamilcar. Locuitorii Uticei le dădură să bea vin amestecat cu mătrăgună și-i omorâră pe când dormeau”. (Flaubert, *Salambô*).

Cunoștințele despre otrăvuri se răspândiră, de la aceste popoare, în toată lumea, prin intermediul îndrăzneților navigatori ai Antichității.

Grecii au preluat, selectat și amplificat aceste cunoștințe. Autorii antici se temeau însă să trateze despre otrăvuri, de aceea au rămas puține date asupra informațiilor deținute de ei în acest

domeniu. De abia în secolul al II-lea d.H., Galenus dă o listă a otrăvurilor cunoscute, însă adaugă că este imprudent să se vorbească despre otrăvuri și să se facă publică compoziția lor, pentru că, astfel, s-ar putea înmulți numărul crimelor. Dacă se cunoaște puțin despre natura otrăvurilor – de fapt, în număr redus – au rămas, datorită istoricilor și scriitorilor, numeroase relatări despre ucideri și sinucideri prin otravă.

Grecii antici – acest popor ai cărui reprezentanți au urcat pe cele mai înalte culmi ale gândirii – au avut, în privința sinuciderii, o concepție care astăzi apare ciudată. Acel care dorea să se sinucidă se prezenta în fața areopagului și, după o expunere de motive, solicita aprobarea pentru acest gest. Dacă motivul invocat era întemeiat, i se înmâna o cupă cu băutură de cucută. În caz contrar, dacă totuși își punea în aplicare intenția, memoria sa era înfierată și oprobriul se răsfrângea și asupra urmașilor, căci individul aparținea comunității, iar actul său de nesupunere civică era o trădare. Otrava era folosită, deopotrivă, pentru condamnații la moarte: *Cicuta venenum est publica Atheniensium poena invisă* („Cucuta otrăvitoare este pedeapsa oficială, invizibilă, a atenienilor”).

Când, în anul 404 î.H., la sfârșitul războiului peloponesiac, este consacrată hegemonia Spartei, iar în Atena se instituie regimul oligarhic al celor treizeci de tirani, începe o perioadă de teroare și de asasinate în care pier peste o mie de atenieni otrăvindându-se – sau siliți să se otrăvească – cu băutură din cucută. De-a lungul istoriei grecești, numeroase au fost personalitățile care au pierit obligate să se sinucidă, dar cazul cel mai tulburător este al marelui Socrate, filosoful care învăța pe oameni virtuțile civice și al cărui prestigiu era imens. Împrejurările morții sale sunt descrise în dialogul *Phaidon*, una dintre celebrele opere ale lui Platon.

Otrăvirile accidentale prin mușcătură de șarpe erau destul de frecvente. Filosoful peripatetician Demetrios, după ce se bucurase în Atena de o poziție strălucită, fu nevoit să fugă, fiind condamnat la moarte în urma unei calomnii. Refugiat la curtea lui Ptolemeu Soter, trăi liniștit un timp, apoi căzu în dizgrația urmașului acestuia la domnie: „El a trăit în mare descurajare și fiind mușcat la mână, în timpul somnului, de un șarpe veninos, și-a dat obștescul sfârșit” (Diogenes Laertios, *Despre viețile și doctrinele filosofilor*).

În epocile de glorie a republicii și imperiului roman, când înfloreau virtuțile civice și militare, otrava era folosită pentru sinucidere în cazul dezonoarei sau căderii la dușman.

Este cunoscut episodul sinuciderii colective a senatorilor din cetatea Capua (regiunea Campania) care au trădat alianța cu Roma, dând ajutor Cartaginei în cel de-al doilea război punic (218-201 î.H). Când trupele lui Hannibal, învinse, se retraseră din Campania, cetatea Capua se așteptă la represalii cumplite din partea romanilor. Convocând senatul, Vibius Virrius, senatorul care însemnase la ruperea legăturilor cu Roma, arătă că soarta lor este pecetluită. „Și fiindcă astfel au găsit de cuviință zeii nemuritori și pentru că nu se cuvine să dăm înapoi din fața morții, pot totuși, câtă vreme sunt liber, câtă vreme sunt stăpân pe mine, să evit, printr-o moarte nu ușoară, dar demnă, torturile și batjocurile pe care ni le rezervă dușmanul”. Împreună cu 27 de senatori, „după ce au băut vin ca să uite, pe cât le stătea în putință, nenorocirea ce-i pândea, au luat cu toții otravă... și s-au stins din viață, înainte de a fi deschis dușmanilor porțile cetății.” (Titus Livius, *De la fundarea Romei*).

Consulul Regulus, căzut prizonier la cartaginezi, este trimis la Roma în anul 250 î.H., atunci când războiul decurge nefavorabil pentru Cartagina, pentru a negocia pacea sau cel puțin schimbul de prizonieri, sub jurământ că se va întoarce dacă tratativele vor eșua. Regulus sfătuiește însă Senatul să nu încheie pace „și să nu facă schimbă de prizonieri, adăugând că i s-a dat de către cartaginezi o otravă, dar nu cu efect imediat, ci în așa fel încât moartea să-i fie întârziată, cu planul ca el să trăiască numai până ce mijlocește schimbul, iar după aceea, veninul făcându-și progresiv efectul, el să moară”. (Aulus Gellius, *Noaptele atice*).

Comandantul de oaste Longinus fu luat prizonier de Decabal în anul 105 d.H. Acesta îi ceru lui Traian ca, în schimbul lui Longinus, să-i lase țara până la Istru și să-i înapoieze banii cheltuiți în război. „Între acestea, Longinus, căpătând otravă prin mijlocirea unui libert... scriind o epistolă ce cuprindea o rugăminte, o dădu libertului ca s-o ducă lui Traian, pentru ca să fie fără grijă. Și astfel, libertul plecând, peste noapte, Longinus bău otrava și muri”. (Dio Cassius, *Istoria romană*).

Domnia primilor împărați romani a fost întunecată de numeroase crime prin otrăvire. Este cunoscută sinistra otrăvitoare Locusta, care-i prepara împăratului Nero „leacuri” pentru a înlătura dușmanii – reali sau imaginari – și a dobândi moșteniri. Dramaticul episod al otrăvirii tânărului Britannicus a fost descris de istoricii antici și reluat ulterior de mai mulți dramaturgi. „Se aduse lui Britannicus o băutură nevătămătoare și foarte fierbinte, gustată de sclav: Britannicus refuzând s-o bea fiindcă era prea fierbinte, se turnă otravă în apă rece care, sorbită, îi străbătu cu atâta repezi-ciune trupul, încât îi tăie deodată și glasul, și suflarea”. (Tacit, *Anale*).

În Antichitate, ca și în alte epoci istorice, otrava a servit femeilor pentru suprimarea rivalelor. Unul dintre multele cazuri cunoscute este al Parysatisei, mama regelui pers Artaxerxes al II-lea, fiul cel mai mare al lui Darius al II-lea. Cuprinsă de ură împotriva Stateirei, soția cea mai iubită a regelui, se hotărî să-i întindă o cursă și să înfrunte cea mai mare primejdie, otrăvind-o la masă. „Ctesias spune că Parysatis, servindu-se de un cuțit mic, a tăiat în două pasărea și a atins una din cele două părți de otravă și că partea neîntinată și curată, aruncând-o în gură, a mâncat-o ea, iar partea atinsă de otravă i-a dat-o Stateirei.” (Plutarh, *Vieți paralele*).

Ca și bărbații, femeile recurgeau la sinucidere prin otrăvă pentru a ieși din situații desperate, fără rezolvare. Uneori sinuciderele erau impuse, altele voluntare.

La sfârșitul celui de-al doilea război punic, comandantul roman Scipio debarcă în nordul Africii și avu loc înfrângerea definitivă a Cartaginei. Sophonisba, fiica lui Hasdrubal și soția lui Syphax, regele numid, aliatul cartaginezilor, deveni prizonieră la romani. Zădarnic încercă ea să evite captivitatea căsătorindu-se cu Masinissa, aliatul învingătorilor, căci Scipio fu neîndurător: „Syphax a fost învins și a căzut prizonier sub auspiciile poporului roman. De aceea, atât el, cât și soția lui, regatul, teritoriul, orașele, oamenii care le locuiesc, în sfârșit tot ceea ce a aparținut lui Syphax, este prada poporului roman”. Masinissa fu nevoit să ceară soției sale să se sinucidă, iar Sophonisba, plină de dispreț și de amărăciune, se execută luând cupa și „sorbind-o până la fund, fără niciun semn de înfricoșare”. (Titus Livius, *De la fundarea Romei*).